

Калдыбаева А.Т., Дуйшеналиев А.А.

**КОШУМЧА БИЛИМ БЕРҮҮ БОЛОЧОК АБИТУРИЕНТТЕРДИ ЖОГОРКУ
ОКУУ ЖАЙЫНА ЧЕЙИН ДАЯРДООНУН НЕГИЗГИ ЖОЛУ**

Калдыбаева А.Т., Дуйшеналиев А.А.

**ДОПОЛНИТЕЛЬНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ – ОСНОВНОЙ ПУТЬ ДОВУЗОВСКОЙ
ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ АБИТУРИЕНТОВ**

A.T. Kaldybaeva, A.A. Duishenaliev

**ADDITIONAL EDUCATION – THE BASIC WAY OF THE PRE UNIVERSITY
PREPARATION OF FUTURE APPLICANTS**

УДК: 374.9

Илимий макала болочок абитуриенттерди жогорку окуу жайына чейин даярдоо көйгөйлөрүнө арналган. Ага байланыштуу башка мамлекеттердин жана республика ичиндеги иш-тажрыйбалары изилденип үйрөнүлгөн. Натыйжада жогорку окуу жайына чейин даярдоонун жолдору сунушталган. Жогорку окуу жайына чейин даярдоону ар бир мектептин чегинде өткөрүү аракеттери бар. Бирок, ар бир окуучу менен жекече иштөөгө убакыт жетишпейт. Окуучулардын өз алдынча даярдануусу аркылуу өз билимдеринин жетишпеген жактарын толуктоонун жана өзүн системалуу иштөөгө үйрөтүүнүн өзгөчө жолу болуп саналат. Ошол эле учурда ар бир эле окуучунун өз алдынча системалуу иштөөсүнө күчү, эрки жетише бербейт. Өз алдынча иштөөдө, окуучулар билимдерин текшерүүгө муктаж. Даярданууга системалуу мамиле жок, аны өз алдынча уюштуруу да кыйынчылыкты жаратат. Кошумча билим берүүнүн системасы билим берүүнүн варианттуулугунун негизи. Бул эмгекте автор мамлекеттин масштабындагы кошумча билим берүүнүн мааниси жана баалуулугундагы үч негизги аспекти бөлүп көрсөткөн.

Негизги сөздөр: кесиптик даярдык, социалдык педагог, социалдык ишмердүүлүктүн педагогу, социалдык чөйрө, билим системасын модернизациялоо, маданиятты калыптандыруу, баалуулуктар, өнүктүрүү.

Статья посвящена проблемам довузовской подготовки будущих абитуриентов. Изучен опыт работы других стран и Кыргызстана по данной проблеме. В результате рекомендованы пути реализации довузовской подготовки. Довузовская подготовка проводится в каждой школе. Однако, не хватает времени работать с каждым учеником индивидуально. Самостоятельная подготовка позволит дополнить нехватки знаний и является одним из путей индивидуальной работы учащихся. В то же время не хватает силы, воли учащихся работать индивидуально. При самостоятельной работе знания учащихся нуждаются к проверке. Существует трудности в организации самостоятельной работы систематически. Основой вариативного образования является дополнительное система образования. В этой работе автор рассматривает значения и ценности дополнительного образования по трем аспектам.

Ключевые слова: довузовская подготовка, дополнительная образования, миссия дополнительного образова-

ния, Общереспубликанское тестирование (ОРТ), содержательно-организационная модель, ожидаемые результаты, индикатор.

The article is devoted to the problems of pre-university preparation of future applicants. Experience in other countries and Kyrgyzstan on this issue. As a result of the recommended way to implement pre-university training. Pre-university training is carried out in each school. However, there is not enough time to work with each student individually. Self-study will add to the lack of knowledge and is one of the ways individual students work. At the same time, there is a lack of strength, the will of students to work individually. With independent work, the knowledge of students needs to be checked. There are difficulties in organizing independent works systematically. The basis of variable education is an additional education system. In this paper, the author examines the values and values of additional education in three aspects.

Key words: pre-university training, additional education, the mission of additional education, nationwide testing (ORT), informative-organizational model, expected results, indicator.

Союз таркагандан кийин лицейлер, гимназиялар, авторлук мектептер жалпы жана кошумча билим берүүнүн интеграцияланган комплекстерге айланып калды.

Кошумча билим берүүнүн системасы билим берүүнүн вариативдүүлүгүнүн негизи болушу мүмкүн [1, 102]. Бул эмгекте автор мамлекеттин масштабындагы кошумча билим берүүнүн мааниси жана баалуулугундагы үч негизги аспекти бөлүп көрсөткөн.

Биринчи баскыч – балдардын кошумча билим ала турган тобунун иши, алардын иши конкреттүү предметтердин негизинде түзүлгөн (бий, моделдештирүү, футбол ж.б.) жана окуучулардын белгилүү иш аракеттерди өздөштүрүү максаты коюлган. Мында – инсандын жөндөмдүүлүгүн ачуу жана өстүрүү менен жекече билим берүү ресурсу жатат.

Экинчи деңгээл – иш аракет предметинин айланасында, мектепте жана өндүрүштө мүмкүн болгон коомчулукту түзүүгө болот. Булар кошумча билим берүүчү педагогдор жана илим, спорт, маданият ж.б. тармактарынын кесип ээлери. Кошумча билим берүү мекемелеринин күчтөрүн бириктирүү менен

өзгөчө кесипкөйлөрдүн тобунан турган билим берүү чөйрөсү түзүлөт. Ал өз учурунда балдардын билим алуу жашоо горизонтун кеңейтет.

Үчүнчү деңгээл билим системасында жана коомдо социомаданияттык инновациялык иш аракет чөйрөсүн түзүүчү жаңы, эми эле жаралган система-лык эмес практика менен байланыштуу.

Кошумча билим берүүнүн бүтүндөй системасын өнүктүрүү үчүн бир нече багыттар көрсөтүлгөн:

- Кошумча билим берүүнүн миссиясын балдардын инсандык өнүгүү чөйрөсү жана субъектик – иш аракеттик мамилени анын методологиялык негизи катары аныктоо;

- Кошумча билим берүүнүн мазмунун, формаларын жана методдорун өнүктүрүүнүн инновациялык процесстерин киргизүү механизмдерин аныктоо;

- Кошумча билим берүү системасындагы, анын ичинде педагогикалык мектептер менен өз ара аракеттешүү аркылуу башкаруунун өзгөчөлүгүн табуу;

- Системага кадрларды тартуу механизмдерин өнүктүрүү жана алардын иштөөсүнө шарттарды түзүү.

З.А.Каргина тарабынан «кошумча билим берүүнүн модели» аныкталган [2, 126].

Модель төмөнкүчө негизделген. Башталгыч жана орто (толук) жалпы билим берүүнүн негизги программаларын өздөштүрүүнүн күтүлгөн натыйжаларына жетүү, жалпы билим берүү мекемесинде, жалпы жана кошумча билим берүүнү бирдиктүү, интеграцияланган мазмундук жана уюштуруучулук билим берүү шартында гана ишке ашырылат. Мындай өз ара байланыштуу иш аракеттердин (интеграциянын) негизин базалык окуу предметтеринин, курстарынын программаларынын мазмундарынын айрым аспектерин бышыктоо жана практикада пайдалануу, ошондой эле аларды кошумча билим берүү шартында мазмундук кеңейтүү түзөт.

З.А. Каргинанын аныктамасы боюнча кошумча билим берүүнүн максаты – балдардын жөндөмдүүлүгүн максималдуу өнүктүрүүгө көмөк берүү. Коюлган максатка ылайык төмөнкү милдеттер аныкталган:

1) окуучуларды өздөрү жашаган региондун маданияттык – билим берүүчүлүк мүмкүнчүлүктөрү менен тааныштыруу, алардын жеке өнүгүү процессинде жергиликтүү социумдун потенциалдык мүмкүнчүлүктөрүн пайдаланууга умтулуусун стимулдаштыруу;

2) Балдардын жана өспүрүмдөрдүн социалдык активдүүлүгүн калыптандыруу, социумду педагогизациялоо аркылуу, социалдык иш аракеттердин түрдүү формаларына камтуу менен аларды социалдык маданиятка тарбиялоо;

3) окуучулардын таанып билүү активдүүлүгүн стимулдаштыруу, алардын негизги (жалпы) билим берүү процессинен алган теориялык билимдерин

практикада колдонуу үчүн шарттарды түзүү аркылуу туруктуу таанып билүү кызыгууларын калыптандыруу;

4) окуучулардын билимдерди өз алдынча издөөгө кардарлыгын тарбиялоо, аларды изденүүчүлүк, изилдөөчүлүк, илимий – таанып билүү иш аракеттерине камтуу менен маалыматтык маданиятын калыптандыруу;

5) балдардын жана өспүрүмдөрдүн өз алдынча маданияттык иш аракеттери аркылуу жана жалпы маданияттык мейкиндигине интеграциялоо менен жалпы маданиятын жогорулатуу.

Жогоруда айтылгандардын негизинде жалпы билим берүү мекемесинде кошумча билим берүү мазмундук – уюштуруучулук модели түзүлгөн. Моделде кошумча билим берүүнүн багыттуулугу 11 позициядан турат: көркөм-эстетикалык; маданияттык; дене-тарбиялык; дене-тарбиялык – техникалык; илимий-техникалык; экологиялык – биологиялык; туристтик – край таануучулук; аскердик – патриоттук; социалдык-педагогикалык; социалдык-экономикалык; табигый – илимий.

Ал эми сабактан тышкары иштердин багыттуулугу 5 позициядан турат: жалпы – маданияттык; дене тарбия – ден соолукту чыңдоо; руханий – адеп-ахлактык; социалдык; жалпы – интеллектуалдык. Моделде кошумча билим берүүнүн тематикасы жана уюштуруу формалары; кошумча билим берүүгө катышуучу мектептин педагогикалык кадрлары; кошумча чакырылуучу кесип ээлери келтирилген.

Авторлордун пикиринде жалпы билим берүүчү мектептердин окуучуларына кошумча билим берүү боюнча сунушталган модель, толук бүтүрүлгөн модел эмес экендиги эскертилип, жаңы муундагы стандарттардын алкагында башталгыч, орто (толук) жалпы билим берүү боюнча жеке өз моделин түзүүнүн методикалык негизи катары кароо сунушталган. Натыйжада NOVA кошумча билим берүү жеке мекемесинин түзүлүп ишин баштады. Жалпы билим берүү мекемесинде кошумча билим берүү мазмундук – уюштуруучулук модели да түзүлдү (1-таблица).

NOVA кошумча билим берүү мекемесинин максаты: мектептин бүтүрүүчүлөрү тандаган болочок кесипчиликтери боюнча жогорку окуу жайына чейин комплекстүү даярдоону ишке ашыруу. Коюлган максатка ылайык төмөнкү милдеттер аныкталган:

1) Кошумча билим берүүнүн Кыргыз Республикасында ишке ашырылып жаткан формаларын изилдеп үйрөнүү;

2) Жогорку окуу жайына чейин даярдоо жүргүзүлүүчү профилдик предметтерди аныктоо;

3) Кошумча билим берүү программаларын салыштыруу менен, алардын артыкчылыктарын жана кемчиликтерин аныктоо менен оригиналдуу, оптималдуу программаларды иштеп чыгуу;

ИЗВЕСТИЯ ВУЗОВ КЫРГЫЗСТАНА, № 3, 2019

4) Академиялык билими, окуучулар менен иштөө тажрыйбасы, ар бир окуучуга жекече мамиле жасоо билгичтигине ээ болгон мугалимдер жааматын түзүү;

5) Кошумча билим берүү окуу процессинин мазмундук уюштуруучулук моделин түзүү.

Биринчи милдет боюнча төмөнкүлөр такталды. ЖРТга даярдануунун дагы бир жолу репетитор жалдоо. Репетитор – кесипкөй педагог болуусу зарыл. Кызмат көрсөтүүнү сунуштаган мугалимдер, адатта мектепте көп жыл мурда иштегендер жана ЖРТнын өзгөчөлүгүн билишпейт. Мындай кесип ээлери практиканын алыс болгондуктан, даярдоодо көп деле натыйжага алып келбестигинде шек жок. Тесттик же экзамендик тапшырмаларды аткарууда, окуучулар жоопторду эптеп эле таап койбостон, ойлонуп, анализдеп, андан кийин гана жооп берүүлөрү зарыл эмеспи. Анын үстүнө репетитордук кызмат көрсөтүү

кымбатка турат, ар бир сабак үчүн төлөм талап кылынат. Ал эми болочок абитуриент жакшы даярдык аларында эч кепилдик жок.

Жогоруда келтирилген жолдордун бардыгынан ЖРТга даярдоо курстары оптималдуу вариант болуп саналат. Статистика көрсөткөндөй абитуриенттердин 50% ЖРТга даярдануунун бул жолун тандап алышат. Курстар жеке мектептерде же борборлордо уюштурулат. Аларда сабактарды тажрыйбалуу мугалимдер өткөрүшөт. Сабактар мини-топтордо өткөрүлөт, мугалимдер ар бир окуучу менен жекече иштөөгө мүмкүнчүлүк алышат, ошол эле учурда коллективдүү окутуу да орун алат. Мындай окутууда конкреттүүлүк пайда болот, ал өз учурунда окутуу процессине оң таасирин тийгизип, системалуу мамилени жаратат. Айтылгандардын барын эске алуу менен көпчүлүк методистер ЖРТга даярдоонун эң натыйжалуу жолу катары даярдоо курстарын санашат.

1-таблица

Кошумча билим берүү процессинин мазмундук-уюштуруучулук модели

Кошумча билим берүүнүн багыттуулугу	Сабактан тышкаркы иштердин багыттуулугу	Кошумча билим берүүнүн тематикасы жана уюштуруу формалары	Кошумча билим берүүгө катышуучу педагогдор	Кошумча тартылган адистер
Окуу иштери	Расписание боюнча системалуу иш жүргүзүү	ЖОЖна чейин даярдоо курстарын уюштуруу. ЖРТга даярдоо. Минитоптордо курстарды өткөрүү. Конкуренстүүлүктү түзүү. Окуу процессин уюштурууга системалуу мамиле. Натыйжалуулугун көтөрүү.	Штаттагы тажрыйбалуу мугалимдер	Сааттык төлөм менен иштегендер
Уюштуруу иштери	Кесипке багыт берүү иштери	Тренингдер, семинарлар, инсандык өнүктүрүү, социалдык өнүктүрүү; спорттук иштер, кечелер, музейлерге, киного саякаттар.	Штаттык мугалимдердин ичинен куракторлор	Эл аралык долбоорлор менен алектенген тренерлер
Кабинеттик система	Кабинет башчылары (кыргыз-тили, орус тили, математика)	ЖОЖна чейин даярдоо курстарына жазылган болочок абитуриенттер менен атайын жабдылган кабинеттерде сабактарды өткөрүү. Окуу куралдары менен камсыздоо; Штаттык мугалимдердин кесипчилик чеберчилигин өркүндөтүү.	Штаттагы предметтик мугалимдер	ЖОЖ жана РПККЖ жана КД институтунун окутуучулары
ИКТ	Предметтер боюнча билим берүү программаларын ишке ашыруу	Гуманитардык жана табигый-математикалык циклдеги предметтер боюнча курстарды, тесттерди өткөрүү боюнча онлайн платформа.	Программистер, штаттык мугалимдер	ЖОЖнын окутуучулары
Коомчулук менен байланыш	Мектептер, ЖОЖры, шаардык, райондук билим берүү билим берүү башкармалыктары, учредителдер	Мектептер менен байланыш түзүү аркылуу, окуучуларды ЖОЖна чейин даярдоо курстарына тартуу; окуучулардын каалоосу боюнча алдын ала тестирилөөдөн, диагностук тестирилөөдөн, комплекстүү тестирилөөдөн өткөрүүгө шарт түзүү; ЖОЖры менен иштөөдө, абитуриенттерди кабыл алуу шарттары менен тааныштыруу жана алар боюнча болочок абитуриенттерге тааныштыруу. Шаардык, райондук билим берүү башкармалыктары аркылуу мектептер менен байланыш түзүү; ЖОЖна чейин даярдоо мекемесинин ишин жакшыртуу максатында учредителдер менен тыгыз байланышта иш жүргүзүү.	ЖОЖна чейин даярдоо мекемесинин администрациясы жана жааматы	Мектеп директорлору, шаардык, райондук билим берүү башкармалыктарынын жетекчилери жана адистери, ата-энелер

Моделди ишке ашыруудан күтүлүчү натыйжалар (түйүндүү индикаторлор):

Игорь Вельдман билим жетишкендиктерине – академиялык эле билимди эсептебестен, ошондой эле компетенттүүлүктү, окуучунун ден соолугун, коопсуздугун, камсыз болуусун, окууга болгон мотивдерин, атуулдук позициясын, башкалар менен оң мамилелешүү билгичтигин, үй-бүлөгө жана коомго болгон сый мамилесин, башкаларга жана айлана чөйрөгө болгон камкордугун да да камтыйт [3, 79].

ЮНЕСКО окуу жетишкендиктеринин негизги типтеринин төмөнкү жөнөкөй классификациясын сунуштайт:

билим: бардык окуучулар жетишүүгө зарыл болгон негизги когнитивдик натыйжалар (сабаттуу окуу, жазуу, эсептөө жана окуу предметтеринин негизи боюнча билимдер камтылат).

- Баалуулуктар: бирдиктүү болуу, гендердик теңчилик, толенттуулук; өз ара түшүнүүчүлүк, адам укугуна сый мамиле, зомбулукту кабыл албоо, адамдын жашоосунун баалуулугу жана татыктуулук сезими.

- Көндүмдөр жана компетенттүүлүктөр: көйгөйлөрдү чече билүү, экспериментти уюштуруу, командада иштөө, башкалар менен бирдикте жашоо, мамилелешүү, аракеттешүү көндүмдөрүнө, окуу билгичтигине ээ болуу.

- Жүрүм турум: окуп үйрөнүүнүн практикада колдонууга даярдыгы.

Авторлор С.Воздвиженский, Д.Рогаткиндин пикиринде кошумча билим системасына мамлекеттик эмес сектордо көптөгөн конкуренттер пайда болот, алар балдарга кесиптик даярдыкты жакшыраак беришет [4, 166]. Мамлекеттик эмес кошумча билим берүүчү мекемелер кыска мөөнөттө баланын билим алуусундагы локалдык көйлөйлөрдү чече алат: мектепке, Жогорку окуу жайына кирүүгө, компьютерде иштөөгө, коммуникативдик ж.б. көндүмдөргө даярдайт. Кошумча билим берүү көйгөйлөрү мамлекеттик эмес секторлордо толугураак чечилген.

Окутуунун натыйжалуу методикасын жана технологияларын колдонуу менен штаттык мугалимдердин даярдоосунан кийин окуучулар ЖРТнын натыйжаларына эң эле жок дегенде 50% балл кошуп алууга жетишишет.

Терең билимге ээ болуу көндүмдөрү калыптанат. Сабактардан кийин окуучулар өтүлгөн темалар боюнча экзамендик суроолордун бөлүгүн түзгөн тапшырмаларды алышат. Аны аткарууда өтүлгөн материал бышыкталат. Алдын ала жана прогноздук тестирилөөдөн өткөндөн кийин, анын натыйжалары менен таанышканга мүмкүндүк алышат. Натыйжада ЖРТнын бардык бөлүктөрү боюнча комплекстүү тестирилөөдөн өтүүнү пландаштырышат, штаттык мугалимдерден даярдануу боюнча акысыз кеңеш алышат.

Комплекстүү тестирилөөдөн окуучулар өздөрү окуган мектептин тестирилөө кабинеттеринде өтүү уюштурулат. Эң негизгиси, ЖОЖна даярдык берүүчү мекемеде даярдалып жарык көргөн электрондук окуу куралдарына окуучулар бир жолку төлөм менен ээ болгондон кийин предметтер боюнча сабактарды интернет аркылуу үйүндө отуруп эле алышат. Алдын ала жана прогноздук тестирилөөдөн үйдө отуруп өтсө болот. Ал эми комплекстүү тестирилөөдөн атайын уюштурулган жерде өткөрүлөт.

Адабияттар:

1. Леонтьевич А.В. Истоки и социальные смыслы дополнительного (внешкольного) образования: Российская модель. // Народное образование. - №3, 2014. - С.102-109.
2. Каргина З.А. Дополнительное образование детей и организационная модель школы. // Народное образование. - №2. - 2012. - С. 126-130.
3. Вельдман И. Ключевые аспекты качества образования. // Народное образования. - №6, 2009. - С. 79-84.
4. Возвиженский С., Рогаткин Д. Ресурсы дополнительного образования: ориентиры для взаимодействия. // Народное образование. - №6, 2009. - С. 166-171.

Рецензент: д.пед.н., профессор Муратов А.